
ФІЛОСОФСЬКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДУХОВНОСТІ

Ігор Бичко

ІСТОРІЯ, ІСТОРИЧНІСТЬ, ДУХОВНІСТЬ

Ми говоримо про “нелюдську” (чи “до людську”) природу лише “примислюючи” себе як уявного “спостерігача” цих її станів – адже сама по собі природа не усвідомлює себе, не спостерігає себе, не пізнає себе, одним словом – не відноситься до самої себе, вона просто є. Тому у природі самій по собі нічого не відбувається, ніщо не виникає і не зникає, в ній немає подій Від катастроф (землетрусів, ураганів, вулканічних вивержень і т.п.) природа не змінюється – скільки її було до катастрофи, стільки й лишається після – її речовина дещо зміщується у просторі, але не зникає і не виникає

Для того, щоб щось відбулося, виникло або зникло, потрібне те, звідки виникає подія і куди вона зникає – вона повинна спочатку не бути (бути небуттям, ніщо), а потім, з’явившись, знов перестати бути (стати небуттям, ніщо). Але що таке небуття? Звідки воно приходить у світ? “Людина є буття, через яке ніщо приходить у світ” – відповідає французький філософ - екзистенціаліст Ж.-П. Сартр [1, 60]. “У певному розумінні людина єдине буття, - міркує Сартр, - через яке може відбутися руйнування Геологічний зсув, буря, не руйнують, або, принаймні, не руйнують безпосередньо Після бурі буття не менше, ніж було його до бурі Просто є щось інше І навіть цей вираз не точний, оскільки для того, щоб покласти іншість, потрібен свідок, який міг би якимсь чином утримати минуле і порівняти з теперішнім у формі “цього більш немає”. За відсутності такого свідка, буття є до бурі так само, як і після бурі; є це все. І якщо циклон може призвести до смерті якусь живу істоту, ця смерть буде знищенням тільки якщо вона пережита як така. Для того, щоби було нищення, необхідне відпочаткове відношення людини до буття... і в межах цього

відношення необхідно, щоб людина досягнула буття як знищене” [1, 42].

Отже, історія природи має сенс, стаючи частиною людського світу, лише в присутності (реальної чи уявної) людини, лише як сфера людської діяльності (“історичним” в природі, за твердженням німецького філософа М Гайдеггера, є поле битви, місце культу тощо, “історичним” може бути і хатне начиння, але лише у відношенні до того світу, якому воно належало і у якому використовувалося, - але без минулих людей, які його створили; подібна “історичність” втрачає сенс, а самі предмети можуть продовжити “історичне” існування хіба що як “музейні експонати”).

Отже, природа сама по собі не історична – в ній нічого не відбувається, тобто, не відбувається часових змін, будь-яке порушення самототожності природи може стосуватися лише просторових переміщень мас речовини природи, але сама маса лишається тією ж самою. Природа сама по собі просто є, лишаючись самототожною у своїй буттєвості – поняття небуття, ніщо, не мають сенсу у відношенні до неї, оскільки все, що є в ній, є завжди – нізвідкіль не з’являється і нікуди не зникає.

Ситуація докорінно змінюється з появою людини, яка приносить у світ ніщо. А людина не може не нести з собою “ніщо”, цього феномену негативності, заперечення, порушення наявного status quo, оскільки, напроотивагу іншим природним істотам (тваринам, рослинам), орієнтована на порушення самодостатності природного буття, і, хоча за речовиною свого тіла вона природна істота (не відрізняється від природи), за способом свого існування є істотою трансцендентною (“за межовою”). Щодо природи ця трансцендентність не просторова (просторова, “тілесна”, людина продовжує бути складовою частиною природного буття), а часова – адже разом з “ніщо” людина приносить у світ і час (темпоральна характеристика позалюдської природи – “теперішне” – не є влісне часом, оскільки одноманітно повторюється, триває вічно, ніколи не стаючи ні минулим, ні майбутнім). Лише людина відкриває минуле і майбутнє, оскільки не може задовольнитися наявним станом речей (тільки

теперішнім), оскільки предмет задоволення її потреб не існує у наявному (“готовому” – для споживання) стані в природі (як існують предмети біологічної потреби тварин і рослин), він є те, що не є, а має лише з’явитися у майбутньому в результаті активного втручання людини у наявну ситуацію. А таке втручання неможливе без відповідної зміни самих природних характеристик людського тіла – людина мусить штучно “доповнювати” свій організм штучно перетвореними елементами природного середовища – знаряддями і засобами праці. Так уже від самого початку свого існування (а специфіка цього існування і є історія) людина порушує самодостатність природного буття, втягуючи його в рух специфічного людського буття – історії.

Таке трансцендентне (“замежове”) існування людини філософи називають “екзистенцією” (від лат. слова *existentia*, яким позначається дія, пов’язана з виходом за певні межі, порушенням певних меж) сягає своїм існуванням “поперед себе” (у майбутнє), тобто у сферу людських бажань, цілей, задумів, планів, які є те, що ще не є; позад себе (у минуле) – сферу людської пам’яті, досвіду, того що вже не є – за межі наявної – тут і зараз існуючої – природної дійсності. Постійна орієнтованість у безмежжя майбутнього і минулого, ненаявного, лише можливого (а не дійсного) робить людину постійно незавершеним існуванням (задоволення одних потреб негайно породжує нові потреби, і так все життя), відкритістю (*Erschlossenheit*), як висловлюється М.Гайдеггер. Все це свідчить про укоріненість людини саме в історичному (часовому) бутті. І саме людське, історичне буття мав на увазі Гайдеггер, називаючи свою програмну роботу “Буття і час”.

Чому взагалі існує історія?, - ставить питання інший німецький філософ - екзистенціаліст, - К. Ясперс. І відповідає. “Саме тому, що людина конечна, незавершена і не може бути завершеною, вона повинна у своєму перетворенні у часі пізнати вічне, і вона може пізнати його тільки на цьому шляху. Незавершеність людини і її історичність – одне й те ж. Немає досконалої людини. Постійно повторювані конечні стани можливі тільки як повернення до природного ходу подій. Через те, що в історії постійно діє

незавершеність, все повинно невинно змінюватися Історія сама по собі не може бути завершена” [2, 242 – 243].

Отже, предметом історії є людина. Скажемо точніш, - люди, - зауважує відомий французький історик М.Блок і продовжує “Наука про людей, сказали ми. Слід додати “про людей у часі” Історик не просто міркує про людське. Середовище, у якому його думка рухається природно – це категорія тривалості” [3, 18 – 19] Звичайно, важко назвати галузь знань, яка б цілком абстрагувалася від часу, але “час історії – це плазма, у якій плавають феномени, це ніби їх середовище, у якому вони тільки й можуть бути зрозумілі” [там само] Час, історія, як вже говорилося, приходять у світ разом з людиною. Власне кажучи, і сам світ невіддільний від людини, адже світ є осягнута, освоєна (“освітлена”) людиною природа. Англійське слово world і німецьке welt (обидва означають “світ”), походять від латинського vallare, що означає “обносити”, “укріплювати” певну територію частоколом, або валом Це освоєна і захищена людською ділянкою природи

Ми згадали про “світ”, оскільки, властивий людському індивідові часовий характер (інтервал між народженням і смертю) – часовість – у контексті людської спільноти (людина завжди живе у соціумі) набуває характеру світового часу (часу усупильненого, що виявляється у тому, що час цей є завжди часом для чогось або для когось, тобто суспільним (людським) призначенням речей, їх так би мовити – im - zu - struktur – інструментальною функцією. Так званий “вульгарний” (або “чистий”) час-час, відірваний від людини, знеособлений – це безкінечний час, якого “завжди вистачає” (ми в цьому часі плануємо свою діяльність – “зроблю те, потім – те, потім ще те і т.д.” безвідносно до реальної тривалості свого життя). В силу “однаковості” одиниць цього часу, його датують, рахують тощо

Інакше кажучи, час являє собою багатоякісну множину своїх виявів, які неможливо редукувати до архаїчного - механічного - чисто кількісного (“вульгарного”) оперування часовим виміром реальності

Екзистенційна філософія, яка виходить з розуміння людини як екзистенції, відповідно до цього тлумачить і поняття історичності

Простерте між народженням і смертю людське існування (екзистенція) відбувається, здійснюється в історичному часі – *geschehen*, як каже Гайдеггер. І від дієслова *geschehen* (здійснюватися, відбуватися) Гайдеггер проводить смисловий зв'язок до *Geschichtlichkeit* – “історичність” і *Geschichte* – “історія”. А й справді, сутнісною ознакою історії є її невинна здійснюваність у часі, вибування. Але здійснюється історія зовсім не в натуралістично - позитивістському сенсі (від минулого до майбутнього), ніби несучи в собі від початку якийсь попередній задум. Її сенс і зміст твориться у самому її плині, триванні. І тому остаточна оцінка її належить майбутньому, адже твориться історія людьми. І кожне покоління приносить у її зміст свій внесок. Звичайно, ж неможливо змінити уже зроблене, але додати до нього щось своє цілком можливо. Колись Сартр сказав, що ми не можемо змінити минулого, але ми можемо надати йому іншого продовження.

Підсумок історичним подіям того чи іншого історичного періоду дає не минуле (у якому цей період починався), а майбутнє. І цей підсумок надзвичайно істотно відрізняється від того задуму, який плекали зачинателі того чи іншого історичного проекту. Сучасні США надзвичайно відрізняються від того, про що мріяли “отці - пилигри”, що у 1620 р. прибули на кораблі “Мей флавер” до північно - американського континенту. А оцінки завоювання татаро - монголами у XIII ст. північно-східної Русі тодішніми жителями Володимиро - Суздальської землі (“татаро - монгольське иго”) і сучасними росіянами подекуди взагалі полярні (М.С.Трубецкой і його учні говорять, наприклад, що ніякого татаро - монгольського “іго” взагалі не було. Був лише військовий союз з Ордою, який “врятував” майбутню Московію від завоювання її “європейцями” (“романо - германцями”), “Малоросія” ж і “Білорусь”, які відмовилися від союзу з Ордою, постраждали, зазнавши агресії “європейських завойовників”.

Така визначуваність історії майбутнім тлумачиться Гайдеггером як доля (до речі, німецькою мовою слово “доля” – *Schicksal*, має той же корінь, що і “історія” *Geschichte*).

Іншою детермінантою історії Гайдеггер називає “повторення”

(Wiederhollung), маючи на увазі процес постійного повернення до одних і тих же історичних фактів і подій з метою їх переосмислення (уточнення, нового у світлі нових даних, їх "прочитання" тощо); ми постійно повертаємося до історії, "вдосконалюємо", корегуємо, переписуємо.

Одним з прикладів такого "повернення" є величезна праця групи французьких істориків - медієвістів (т. зв школа "Анналів": М.Блок, Л.Февр, Ф Бродель, Ж Дюбі, Ж.Ле Гофф та ін), які, застосувавши нову методологію (ментальнісний підхід), зуміли намалювати картину зовсім іншої, ніж вважалося до їх виступу, історії середньовічної Франції.

Екзистенційність (вихід за межі наявного стану речей, за межі наявного, дійсного буття) може здійснюватися, зрозуміло, в голові, у свідомості – у сфері духу. Тому екзистенційність є духовним феноменом.

Адже й справді, полинути до того, чого ще або вже немає, до ніщотної реальності – небуття, вільно мандрувати у майбутньому чи в минулому, чи серед нескінченної множини можливостей можна лише подумки. Тим то в людині і в історії, екзистенційний аспект є духовним феноменом, реальне існування якого забезпечується його опредметненням у мові. Духовність, і тільки духовність, може забезпечити екзистенційні параметри людини й історії ще й тому, що вона реалізує не просто незавершеність (відкритість) людини - екзистенції (і, відповідно, історичності), але і той рівень, який можна було б назвати "бездонністю". Адже тільки людина, завдяки духовності може схопити ("включити в себе", знов таки не буквально, а саме духовно, ідеально) не тільки увесь природний світ, не тільки минуле і майбутнє з усіма можливостями (і неможливостями), але й всю просторово - часову нескінченність Абсолюту. Тим-то, будучи "тілесно" мізерною часточкою природи, людина духовно співмірна з Абсолютом. Недаремно від самого початку філософського знання в історії філософії утвердилася ідея людини - мікрокосмосу, співмірної і співрівної з макрокосмом – Всесвітом.

Література

- 1 Sartre J.-P. L'être et le néant. Paris, 1943.
- 2 Ясперс К. Истоки истории и ее цель// Смысл и назначение истории. М. - 1994
- 3 Блок М., Апология истории. - М., 1973